

UÇAN SÜPÜRGE
KADIN İLETİŞİM VE ARAŞTIRMA DERNEĞİ

Medyada Engelli Kadın Temsilleri

Bu rehber, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteğiyle üretilmiştir. Bu rehberin içeriğinden yalnızca Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Medyanın dili ve yaklaşımıyla engelli kadınların maruz bırakıldığı insan hakları ihlallerini bir bütün halinde görmek, medyanın kamuoyuna yansıttığı engelli kadın algısını tartışmaya açmak, engelli kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ve klişelerinin yanı sıra sağlamlık ideolojisiyle de kuşatılarak gösterilmesinin beden-emek-kimliklerini insan hakları temelinde koruma ve güçlendirme mücadelesini nasıl zorlaştırdığına dikkat çekmek için bu belgeyi hazırladık. Bu temsilleri sıralarken hem haber medyasını hem de popüler kültür ürünlerini inceledik. Engeli ve/veya nadir/süreğen hastalığı bulunan kadınların ve kız çocukların medya içeriklerinde ‘araçsallaştırılmadan’, ‘magazinleştirilmeden’, ‘duygu sömürsüne başvurulmadan’ gösterilebileceği bir medya mümkün! Bunu gerçekleştirebilmek için olumsuz temsilleri bir araya getirip bunların yarattığı ayrımcılık dilini gündemleştirmek istedik.

Anormal

Toplumsal olarak çerçevesi belirlenen ve benimsenen sosyal roller ve iş bölümleri toplumu oluşturan tüm bireylerin biyolojik faaliyetlerinin tek tip olduğu varsayımıyla kurgulanır. Buna uymayan, organik engeli olan bireylerin mevcudiyeti ise anormal bir durum yani normal sistemin dışında kalan, ayrıca ele alınılacak bir vaka olarak değerlendirilir.

“Biz engelliler, farklı olmamız, problemlili olmamız ve sosyal uyum için yeterli donanıma sahip olmamız yüzünden anormal olarak görülüyor. Ancak, gerçek şu ki tıpkı herkes gibi, birey olarak hem zihinsel hem de fiziksel olarak sadece kendimize özgü yapabileceğimiz ve yapamayacağımız bir dizi şeye sahibiz. Sadece bizim ve diğer insanlar arasındaki tek fark, bizim sadece yapamadıklarımıza odaklanan seyirciler tarafından izleniyor olmamızdır...”

Len Barton, Disability and Special Educational Needs: Some Perennial European Concerns¹

Cinsiyetsiz

Engelli kadınlar hem kadın hem de engelli olmalarından dolayı birden fazla ayrımcılık türüne eş zamanlı maruz kalıyor. Engelli kadınların engellilik kimliği kadın kimliğinin önüne geçiyor. Engelli kadınlar da kadındır; engel durumlarına bağlı olarak toplumsal cinsiyete dayalı sorunları farklılaşabilir.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi engelli kadınlar başlığını taşıyor.²

Bağımlı

Bağımsız Yaşam, engellilerin her şeyi desteksiz ve tek başlarına yapabilmeleri değil, kendi hayatları hakkında karar alabilmeleri anlamına gelir. Bunun için, karar almada ve kararlarını uygulamada desteğe ihtiyaç duyan engelli kişilerin ihtiyacına göre şekillendirebilecekleri sistemler kurulmalıdır. Kişisel asistanlık, bu tarz bir hizmetin kim tarafından, nasıl, ne zaman, nerede ve ne şekilde sağlanacağını seçiminin bizzat engelli kişiye ait olduğu ve alınan hizmetin engelli kişi tarafından kontrol edilip yönlendirildiği destek sistemidir.

¹ <https://www.um.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/53158/1/Education5%281%29A2.pdf>

² <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>

Engelli Kadın Derneği, Türkiye’de Bağımsız Yaşam Hakkının Durumu Raporundan. ³

Acınası

“Acımak ya da varsayımlarda bulunmak yerine birbirimizi tanımanın hem engelli hem de engelsiz kadınları güçlendireceğini ve kızkardeşlik olgusunu geliştireceğini düşünüyorum.” *İdil Seda Ak, Engelli Kadın Derneği*

Hasta

→Engellilik hastalık değil, insan çeşitliliğinin bir parçasıdır. Ancak, nadir, genetik ve süregelen hastalıklar da engellilik kapsamındadır.

→Tıbbi model engelliliği bir hastalık veya kazaların sebep olduğu, bireye ait bir sorun olarak görür.

→İnsan hakları bakış açısına uygun olan sosyal modele göre ise engellilik bireyin değil sosyal çevrenin yarattığı bir sorundur.

Anne, eş, evlat, ev kadını

- Evde ağır engelli çocuklarına bakarken sosyal güvencesiz kalan anneler emeklilik hakkı istiyor.
- Türkiye’de yaklaşık 600 bin ağır engelli evde bakılıyor. Aileler bu görevi ağırlıklı olarak kadınlara bırakıyor.
- Engelli çocuk anneleri, eşitsiz ve güvencesiz yaşıyor, yüzde 85’inin herhangi bir sosyal güvencesi yok.

Engelli Anneleri ve Gönüllüleri Derneği’nin Emeklilik Hakkı kampanyasından. ⁴

Dilenci

“Her sokağa çıktığımda bir şey yaşıyorum. Servis beklerken bir amca elime para tutuşturup gitti. Peşinden koştum, ‘Amca ben dilenci değilim’ dedim. Serebral palside çoklu zeka bozukluğu yok. Hepimiz tabiri caizse zehir gibi insanlarız. Ama sokakta sürekli zeka problemlili kişi gibi algılanmak bizi çok yoruyor.” *Seben Dayı, Erişilebilir Her Şey kurucusu.*

Eksik

ENGELLİLİK

√ eksiklik, kusur veya özür değil, farklılıktır.

√ yeti kaybı veya sağlık sorununun sonucu olarak birey işlevsellikten yoksun kaldığında ortaya çıkar.

√ sosyal bir kurgudur.

Kader mahkumu

- Engellilik kader veya talihsizlik değildir.

³ <https://www.enkad.org/wp-content/uploads/2022/10/Turkiyede-Bagimsiz-Yasam-2.pdf>

⁴ <https://engelliococukanneleri.org/>

► “Engellilik insan iradesi üstünde olduğu gibi, insan kusurlarından da ortaya çıkmaktadır. İnsandan kaynaklanan etkenlerin oranı, nedeni bilinmeyen etkenler kategorisinden daha yüksektir. Bu nedenle insandan kaynaklanan nedenlerle ortaya çıkan engelliliğin toplumda ilahi kaderle ilişkilendirildiği görülmektedir. Toplumun kader anlayışı engelliliğe bakışını temelden etkilemektedir.”

İsmail Bulut, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

Sağlam olmayan

Sağlamcılık engelsizlerin, engellilerden daha üstün, daha yetenekli, daha... olduğuna dair önyargılı inanç ve ayrımcı ideolojidir. Örneğin, sağlamcı bir belediye başkanına göre “Biz engellilerin elinden tutar götürürüz, her yol bitti engelli kaldı” denilebilir. Sağlamcı bir akademisyen enflasyon üzerinde ‘bilimsel’ bir açıklama yapmaya çalışırken “engelli çocukcağız” örneği verebilir. Sağlamcı bir bakan “Gözlerin görmediği halde sana iş vermişiz. Para kazanıyorsun değil mi? Hadi bakalım” diyebilir.

Sinan Ok, insan hakları savunucusu

Ucuz iş gücü

Engelli kadınlar eğitim olanaklarından yeterince yararlanamadıkları, iş ve meslek sahibi olmada eşit fırsatlara sahip olamadıkları için nitelikli işlerde istihdam edilememekte ve ucuz iş gücü olarak vasıfsız işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır.

Yoksul

Kadınların ev içi bakım emeğini daha fazla üstlendiği gelişmekte olan ülkelerde engelli kadınlar engelli erkeklerden daha yoksul.

Devlete yük olan

“Bu yargıç ve hekimler, bedenlen ve ruhen sağlıklı olanlarla uğraşmalı, bedenlerinde hastalık taşıyanları ise ölüme terk etmelidirler. Ruhu yaradılıştan kötü ve iyileştirilemez olanları öldürmekten başka çaremiz yok. Kendileri için de devlet için de en makul yol budur.”

Platon’un Devlet adlı eserinden.

Uğursuz

- × Romalı kekemeler ana yolun kenarında bir kafese kapatılıp gelen geçenin alay ettiği bir eğlence malzemesi olmuş.
- × Görme engelli kız çocuklar seks işçiliğine zorlanmış, oğlanlara ise dilencilik yaptırılmış.
- × Mısırlı firavunlar engellileri kendilerini eğlendirsün diye alıkoymuş.
- × Çin’de kör kız çocuklar sokak sokak dolaştırılıp şarkı söylenmiş ve fuhuşa itilmiş.
- × Yunan ve Roma dönemlerinde bedenlerine şeytan girdiği düşünülen zihinsel engellilere şeytan çıkarma ‘tedavisi’ uygulanmış.
- × Romalılar cüceleri ve kör erkekleri, kadınlar ve hayvanlarla dövüştürülerek eğlenmiş...⁵

⁵ Başak Işıl Çetin, Antik Çağdan Sanayi Devrimine Batı Dünyasında Engellilik Tarihi, 2016, İstanbul Üniversitesi

Tekinsiz

“Zihinsel hastalıklı insanlardan korkmak normaldir psikopat olur, şizofren olur, piroman olur. Fakat engelli yani gelişmemiş insan, çocuksu beyninde kitlenmiş bir insandır. Çok şükür ki benim devlet okulumda zihinsel ve fiziksel engelli çocuklar da okuyordu, onlarla büyüüp oynama şansım oldu, bu yüzden iyi biliyorum ki onların hepsi birer melek.”

Sosyal medyada bir forum sayfasından.

Masum ve melek

Merhamet ve yardım yaklaşımıyla engelliliğe bakışın sivil toplumdaki yansıması: Adında melek geçen birçok engelli derneği ve spor kulübü var: Lösemili melekler, down sendromlu melekler, sessiz melekler, kanatsız melekler...

Engelliler melek ya da şeytan değildir. Eşit yaşam hakkına sahip bireylerdir.

Mağdur

ENGELLİLİK;

- damgalama, ayırıştırma, kategorize etme, mağdurlaştırma, dışlama, karikatürleştirme, magazinleştirme aracı olamaz.
- marjinalize edilemez, medikalize edilemez.

Beceriksiz

Tüm bireylerin yapabildiği ve yapamadığı işler vardır. Toplumsal cinsiyet normları, evdeki bakım emeğinin aksamaması veya bağımsız hareket edememe gibi durumlarda engelli kadınların engelsiz kadınlara göre daha beceriksiz olarak damgalanmasına sebep olur.

Cinselliği olmayan

Cinsel sağlık ve üreme sağlığı eğitimleri engelli kadınlar için erişilebilir değil.

Engelli kadınlar jinekolojik muayeneye aile bireyleriyle birlikte gidiyor, hasta mahremiyeti gözetilmiyor. Sağlık çalışanları engelli kadınların cinsel hayatı olmadığını düşünüyor.

Kahraman

“Engelleri aşip engellilere umut oldu.”

“Görme engeline rağmen üniversiteyi bitirdi.”

“Tekerlekli doktor mucizeler yaratıyor.”

Medyada sağlamcı bakış açısıyla üretilmiş yüzlerce haberden sadece üçü!

“Toplumun bir bölümü nasıl olur da içten içe acıdığı, kendini onlardan “üstün” gördüğü bir grubu aynı zamanda birer süper kahraman, toplumun masum yüzü, mucizeler yaratan karakterler olarak algılayabilir? Akla pek yatmıyor değil mi? Geceleri suçla savaşmayı topluma hiç de yük olmadan bir bankada çalışan engellenen bireylerin gayet sıradan hayatlara sahip olması topluma neden kabul edilemez geliyor?”

Çirkin

1900'lü yılların başında İngiltere'de Mary Ann Webster adlı akromegalili (büyüme hormonunun aşırı salgılanmasından dolayı baş ve vücutta büyüme) bir kadın kocasının ölümünün ardından dört çocuğuna bakabilmek için para ödüllü Dünyanın En Çirkin Kadını yarışmasına girdi ve kazandı. Ömrünün büyük bölümünü sirklerde çalışarak hakaretler ve alaycı bakışlar altında geçirdikten sonra 59 yaşında hayata veda etti.

Bakımsız

Engelli kadınlar... Öz bakımını yapamayan, kişisel hijyene dikkat etmeyen, görmediği için giysileri uyumsuz ve kirli, tekerlekli sandalye kullandığı için ne verilirse onu giyen... **mi sahiden?**

Eğitimsiz

"Okul yaşım geldiğinde, annem beni kayıt ettirecek okul bulamadı, tam iki yıl. Sorumluluk almak istemeyen müdürler, 'okutmanıza gerek yok' diyen ya da 'sınıfımda engelli öğrenci istemem' diyen öğretmenler... Okula gitmek için dokuz yaşıma kadar bekledim. Ben zorunlu eğitim hakkımı, bize destek olan hatırı sayılır kişilerin okul müdürünü ikna etmesiyle kazandım. Müdür, 'deneyelim bakalım, sonra kaydını yaparız' demesi üzerine okula başladım. Beni deneyecek öğretmenin, bu cümleyi duyduğunda yüzünün düştüğünü hatırlıyorum. Okula tutunmak için benim ne kadar istekli olmam önemli değildi, öğretmenin vereceği karar önemliydi."

Gül Ceren Pekoğlu, insan hakları savunucusu

Engelli kadınlar ayrıca; kendini temsil edemeyen, başkalarının onlar adına konuştuğu, seslerini hiç duyamadığımız, seçme hakkı ve şansı olmayan, sosyalleşmesi beklenmeyen, utanılan, gizlenen, kapatılan kişiler olarak da görülüyor.

⁶ <https://www.otuzbeslik.com/yazilar/erisilebilir-her-sey-engelli-olarak-toplumda-karsilastigimiz-sorunlarin-kaynagi-erisilebilirliğin-olmayisi>